

szám. Csengey Gusztáv a *Resurrexit* páholy tagja volt, egyébként az eperjesi evangélikus teológia tanáráként működött. A költemény címe: "Kazinczy emléke". (Az Országos Levéltárban P 1134 "Resurrexit" páholy Kassa 7. t. 32. 19. 28–32. lapon található.) A vers utolsó sora ugyancsak a páholy nevére utal:

Im az a szent láng vissza most ragyog rád,
S a szózat rólad zeng: "Feltámadott!"

Ez tehát a páholy név legszűkebb körben értelmezett jelentése. A páholy Kazinczy Ferenc szellemében működik, mintha maga a névadó támadt volna fel benne.

Miután a szabadkőművesség már Kassán sem működhetett tovább, sok magyar távozott el onnan, köztük számos szabadkőműves is. A messze Brazíliába is többen eljutottak közülük. Számos más, külföldi országhoz hasonlóan Brazília fővárosában, Sao Paoloban is alakult magyar páholy. Minthogy az alapítók között kassaiak is voltak, páholyuk nevéül a *Resurrectio* nevet választották: *Feltámadás*. Így emlékeztek a kassai *Resurrexit* páholyra. Ennek a páholy névnek másik, ugyancsak szabadkőművesi, belső jelentése a magyar szabadkőművesség feltámadásába vetett hitet fejezi ki.

BERÉNYI ZSUZSANNA ÁGNES

Hogy hívnak?

1. Amikor erre a kérdésre gyerekes humorral ezt válaszoljuk: úgy, hogy "gyere ide", nem is gondolunk a kifejezés jelentéstani és nyelvtani sokszínűségére. Ha viszont válaszképpen eláruljuk nevünket, így fogalmazunk: Tasnak, Hubának, Töhötömnek, stb. hívnak. Itt a névhez illesztett *-nak/-nek* rag latívszi eredetéből kifolyólag már nem a *hogy hívnak?* kérdés által sugallt módhatározói síkon mozog, hanem azt sejteti, hogy a személyt a névvel azonosítjuk, erre utal a bemutatkozás egyik lehetséges módja is: *Töhötöm vagyok*. Ugyanerre a célra a finn nyelv transzlatívuszt használ: *Hänet kutsutaan Pekaksi* 'Pekkának hívják', tkp. 'Pekkává hívják'. Ez a rag erős azonosító tartalmat hordoz, a megnevezett tulajdonképpen a nevévé válik. A finn transzlatívusz rag, hasonlóan a magyar *-vá/-vé*-hez ugyancsak latívszi eredetű. Ha további idegen nyelvekben is körülnézünk, a helyzet egyre bonyolódik. A latin nyelvek bevett formulája a 'hív' jelentésű ige visszaható ragozású használata, mint pl. az olasz *mi chiamo, ti chiami* stb. tkp. 'hívom magam, hívod magad'. Az angol ezt a legmegszokottabb fordulatokban kerüli, de a 'hív' jelentésű *to call* alkalmazható megnevezésre, pl. a *to call sy by the name of...* szerkezettel 'hívni valakit valamilyen néven', és nem okvetlenül tulajdonnevek összefüggésében, pl. *I call her mother* 'anyá(m)nak hívom'. A már említett *chiamare* mellett más esetekben a 'mondani' jelentésű *dire* is előfordul az olaszban 'valakit valaminek, valakinek mondani'

jelentésben. Az angolban is használható a *to say* hasonló logikájú szerkezetekben, bár nem tulajdonnév megjelölésére. Az eddigi példákból, melyek mellé még sok nyelv adatait felsorakoztathatnánk, néhány szóhasználatbeli és gondolkodásbeli különbség máris kibontakozik. Ha 'hív' jelentésű igét alkalmaz a beszélő, ez arra utal, hogy a megnevezés célja az, hogy a megnevezett menjen oda a hívóhoz, aki nyilván akar tőle valamit. Ha azonban a 'mond' jelentésűt használják, ez másfajta helyzetet tételez föl: a kapcsolat nem a megnevező és a megnevezett között jön létre, hanem a megnevezettől voltaképpen függetlenül a megnevezők egymás között használják a nevet, arra a célra, hogy emlegessék a név viselőjét. Ugyanezen a logikán alapul a személynevek szólító és említő funkciójára történő felosztása. Ezt a jelentéstani alaphelyzetet színezi a nyelvtani megformáltság: a magyar Pl. 3. személyragú *hív*nak a megnevező és a megnevezett közti említett kapcsolatra utal, tehát ők, valakik, (általános alany) hívnak engem, hogy menjek oda. A latin típusú visszaható ragozás ezzel szemben önellátó – nincs szükség több személyre, a név viselője hívja magát valahogyan. Ha most megfigyeljük a német megoldást, homokszemek kerülnek a gépezetbe: *wie heißt du?* 'hogy hívnak?', *ich heiße, du heißt, wir heißen*, stb. A *heißen* igét, melynek alapjelentése 'hív', nem visszahatóan ragoztuk, pedig így lenne logikus, és a *nennen* 'megnevez' esetében így is történik: *er nennt sich*. Tehát a *heißen* mellett nem a tárgy vagy más határozói bővítmény jelzi a megnevezett személy kilétét, hanem nagyon praktikusán, de a várt logikától eltérően maga a ragozott igealak, amely így két legyet üt egy csapásra: egyszerre fejezi ki a megnevező és a megnevezett személyét, vagyis az alanyt és a tárgyat, amelyek megkülönböztetésére azonban az igealakon belül nincs morfológiai lehetősége. A különböző nyelvek megnevezésre használt igéinek jelentéstaniát és etimológiáját, valamint a grammatikai megformáltságot figyelembe véve tarka kép bontakozik ki előttünk.

2. Az említett nyelvek 'hív, nevez' jelentésű igéinek etimológiai megfelelői és előzményei a következő szemantikai csoportokat hozzák létre: a *heißen*-nel összefüggő ófelnémet szó jelentései a 'megnevez' mellett 'hív, vezényel, indít, felszólít'. Az óangol szó jelentései 'parancsol, küld, irányít, megígér'. Az indoeurópai rekonstruált szó 'mozgásba hoz, mozgásban van' jelentésű. Ez jól nyomon követhető a görögben is, ahol a *κτείν* 'mozgásba hoz, elmegy' jelentésű, és az ide tartozó többi görög szónak is 'mozdít, indít, megy' típusúak a jelentései. (Etymologisches Wörterbuch des Deutschen. Berlin, 1989.) Ezzel függ össze a latin *ciēre* 'mozgásba hoz', melynek iteratívképzős alakja, a *ciāre* 'mozog, hív' jelentésű, amelyeket lényegében őriz olasz folytatója, a *ciutare* is, kiegészülve az előbbiekből leszűkült 'idéz, megidéz' jelentéssel. (CORTELAZZO-ZOLLI, Dizionario Etimologico della lingua italiana, Bologna, 1984⁶). Az óind szó 'mozog, eltávolodik' jelentésű. Érdekes adalékokkal szolgálnak a szláv 'hív' jelentésű szavak etimológiai megfelelői. Az orosz *звать*, a horvát *zvati*, stb. a következő jelentésű indoeurópai szavakkal rokonok: litván 'megbeszél, elvárásol', lett 'elvárásol, megbabonáz', görög 'dicsekszik, henceg', örmény 'szentel, ajánl' (VASMER, Russisches Etymologisches Wörterbuch, Heidelberg, 1953). A finnugor etimológiák is hasonló jelentéseket mutatnak: a finn *kutsua* vepsze megfelelője 'hív, kér', a lapp szó pedig 'parancsol, hív, nevez' jelentésű.

Az osztjákban 'hívogat, csalogat, csábít', egyik nyelvjárásában pedig 'tanít, tanácsol' jelentéseket találunk (Suomen Kielen Etymologinen Sanakirja, Helsinki, 1958).

Mindezek kapcsán megfigyelhető, hogy a fent említett megnevező-megnevezett kapcsolat vagy nem áll fönn – ez a helyzet az 'emleget', illetve a kizárólag 'megnevez, névvel ellát' jelentéseknél, vagy pedig fönnáll, ez jellemzi az esetek túlnyomó többségét. Milyen ez a kapcsolat? Alapvetően kétféle lehet: a.) a beszélőtől kiinduló és a megnevezett felé irányuló, az egyszerűség kedvéért *tölem* típus; b.) a beszélő felé, egy távolabbi helyről ide irányuló, *felém* típus. Látható, hogy a megnevezés mögött majdnem mindig mozgás rejlik, ez legtisztábban a görög 'mozdít, megy' jelentésekből látszik, de a többiből is kimutatható. A megnevezéssel talán könnyebben rokonítható a *felém* típus, amelybe a 'kér' tarozik, és erre épülve, azzal a többlettel, hogy a beszélő mozgásba is akarja hozni a megnevezettet, a 'hív', a 'szólít', az 'idéz' és az ezekkel rokon jelentések.

Kicsit több fantáziára van szükség a *tölem* típus és a megnevezés közötti összefüggés megértéséhez. Ennek is több fokozata van a beszélő és a megnevezett közötti kapcsolat intenzitása szerint. 1. 'ígér, ajánl' típus: datívuszi alapjellegű, a beszélő nyújt valamit a másik személynek. 2. 'dicsekszik, henceg' típus: ez is datívuszi alapjellegű, de színezi egy lappangó reflexivitás, hiszen a beszélő magáról beszél. 3. 'elvarázsol' típus: itt a kapcsolat már lényegesen aktívabb, hiszen itt a beszélő nem egyszerűen ad, nyújt valamit, hanem a másik személyt meg akarja változtatni, hatást akar rá gyakorolni. Érdekes, hogy a litván szó egyszerre jelent 'megbeszél'-t is az 'elvarázsol' mellett, emögött is az a logika húzódhat meg, hogy a megbeszéléssel hatást akarunk gyakorolni, esetleg meg akarjuk babonázni a beszédpartnert. 4. 'küld, indít, mozdít' típus: itt a legerősebb a beszélő hatása a másik személyre, hiszen itt már a megnevezés célja kimondottan az, hogy a megnevezettet kimozdítsa nyugalmi állapotából, elérje, hogy az menjen valahová, és tegyen valamit. Mint láttuk, az első két típust az jellemzi, hogy a beszélő ad valamit, az utóbbi kettőt az, hogy vár, akar valamit a megnevezettől.

3. Ha az itt felvázolt jelentéstani típusokat a lehetséges grammatikai megformáltsággal összevetjük, a következő típusokat nyerjük:

a.) *felém* típus, 'mozgásba hoz' + visszaható ragozás (olasz, horvát)

b.) *felém* típus, 'mozgásba hoz' + Pl. 3. (magyar, görög)

c.) 'mond, emleget' típus + Pl. 3. (részben olasz, angol)

d.) *felém* típus, 'mozgásba hoz' + igei személyrag a beszélő szerint + zéró morfológiai jelöltség a megnevezettre vonatkozólag (német). E típus színezete lehet a németből és az olaszból is kimutatható szerkezet: *ich heiße ihn antworten, lo chiamo a rispondere* 'felhívom, kérem, hogy válaszoljon'. Itt a *felém* típus 'mozgásba hoz' jelentése társul a megnevezett akkuzatívuszával és egy célhatározói bővítménnyel, amelyek együttesen olyan jelentést adnak, ami inkább a 'kér'-hez áll közel.

e.) 'megnevez' + visszaható ragozás (német: *sich nennen*)

f.) 'mond, emleget' + visszaható ragozás (olasz *dirsi*).

Megfigyelhető, hogy míg az etimológiai megfelelők jelentéstanát inkább a *tölem* típus uralta, a ma használatos kifejezésekben a *felém* típus dominál. Ezek közül a b.) és a c.) a legvilágosabb logikájú (ők hívnak engem, ill. ők emlegetnek engem). Az

e.) és az f.) megoldás önellátó alapjellegű, a beszélő saját magát nevezi meg, ill. említi valahogyan. Ez a módszer tulajdonképpen a beszélő előkészületét jelzi arra a helyzetre, ha megkérdezik, hogy mi a neve. A kifejezés mutatja, hogy ebben az esetben ő így és így nevezné magát.

A d.) típus tulajdonképpen egy fél visszaható szerkezet, míg végezetül az a.)-ban a kifejezés túlbiztosított jellege tűnik föl: 'hív' (a megnevezés célja, hogy a név viselője odamenjen a hívóhoz) + reflexív ragozás. Ilyenkor tehát a beszélő saját magát szándékozik a hívással megmozdítani, és rávenni, hogy menjen oda saját magához, hiszen akar valamit a hívottól, illetve önmagától.

BERTHA FRANCISKA

Anyakönyvezett becézőnevek

Az utóbbi években egyre szaporodnak az anyakönyvekben a hivatalossá vált keresztnévrövidülések és kicsinyítő képzős névformák, melyeket a köznyelv *becenév*-nek, a névtan pedig a legáltalánosabban *becézőnév*-nek nevez, így az e területet a legátfogóbban kutató HAJDÚ MIHÁLY is (Magyar becézőnevek 1770–1970. Bp., 1974).

Az alábbiakban megkísérlem röviden áttekinteni az utóbbi tíz év anyakönyvezett becézőneveit az 1983–87 között született gyermekek keresztnévstatisztikája és a Nyelvtudományi Intézethez érkezett, anyakönyvezés iránti kérelmek alapján. Becéző jellegű férfinevek bejegyzését eddig elenyészően kevés szülő kívánta, ezért azokkal csak érintőlegesen foglalkozom.

Rendkívüli nehézséget jelentett a becézőneveknek a teljes nevektől való elkülönítése, az általam választott megoldás bizonyára sok esetben vitatható is. A J. SOLTÉSZ KATALIN (A tulajdonnév funkciója és jelentése. Bp., 1979. 61) által átmenetinek tekintett *Kata*, *Magda*, *Zsuzsa* nevet például a becézőnevek közé soroltam, mert a közvélemény egy-egy teljes névhez tartozónak tudja őket, csakúgy, mint a *Fanni*, *Giitta*, *Nelli* nevet. Ezzel szemben nem vettem számításba pl. a *Hanna*, *Janka*, *Petra*, *Teréz*, *Vera* nevet, mert ezeket szerintem sokkal inkább önálló névnek tartják a névválasztók, sem pedig az etimológiailag becéző képzős *Aranka*, *Emőke*, *Franciska* típusú neveket, mert ezek képző nélküli alakja teljes névként nem használatos. A becézőnevek közé soroltam a *Füzike*, *Őszike*-féléket, mert nincs ugyan más "teljes" alakjuk, de erősen kicsinyítő, babusgató hangulatúak. Becézőnek tartom az idegen nyelvekből önállósulásuk után átvett *Dézi*, *Dolli*, *Lotti*, *Peggi* stb. nevet is.

LADÓ JÁNOS Magyar utónévkönyvének hivatalos névjegyzékéből kissé önkényes rendező elveim szerint végül 114 nevet soroltam a becézők közé. Ebből 1967-ben még csak 25-féle nevet anyakönyveztek az Utónévkönyvben közölt adatok szerint. 1976-ban már 51-et; 1983–87 között ebből a választékból 62-t, de más nevekkal együtt (a besorolás bizonytalansága miatt körülbelül:) 125-féle becézőt. Az